

Väliseesti arhiivide suvekool

Haapsalus: näitused

Seitsmendat suve peetud kokkusaamisel väliseesti arhiivihoidjate ringis räägiti trükiste, museaalide ja arhivaalide kasutamisest ekspositsioonitöös. Haapsalu linna servas asuvas kutsehariduskeskuses kogunenud rohkem kui kolmkümmend suvekoolist osavõtjat arutlesid teemadel, kuidas jõuda ideest näituseni, kuidas näituse tegemist planeerida, kuidas siduda näituste tegemist kogumistööga ning kuidas kogutud allikaid ja materjale näitusel kasutada. Loengute ja arutelude kõrval külastati Haapsalu muuseumi ja kohtuti SA Läänemaa Muuseumid kolleegidega.

Suvekooli sissejuhatajateks pidas Tartu Ülikooli Eesti mõtteleo külalisprofessor Tiina Kirss loengu elulugude kirjutamisest ja mõtestamisest Aino Praakli raamatu „Proua Amalie jutud“ (2015) põhjal. Tiina Kirsi hinnangul väärib kõnealune elulugu ja laiemalt sellisel moel koostatud elulooline aines nii uurijate kui ka elulugude koostajate tähelepanu. „Proua Amalie jutud“ valgustab autori ehk lihtsa inimese ehk tädi Maali linnaelu, autor jätab reeglina mainimata elu traagilisemad momendid ja keskendub elutee päikeseküljele. Aino Praakli on väga hea reflekteerija, see oskus ei ole just sageli elulugude kirjutajaile omane. Just reflekteerimise fakt köidab T. Kirsi tähelepanu ja teeb A. Praakli kirjeldused teaduslikult põnevaks. Kas elulugu on ajalugu? Lihtne dokumenteerimine ei ole ajalookirjutus, ent dokumentide kõrval on rida ajaloolisi elemente ja siduvaid kirjeldusi. T. Kirss rõhutas, et elulugude kogumine rühmatöö vormis annab distsipliini ja oma eakaaslaste toe ning võimaldab ühtaegu tõhusat faktide kontrolli.

Näituste keskendunud sõnavõtte oli kavas üheksa. Maie Barrow Eesti Arhiivisti Austraalias andis teada, et väljapanekuid on arhiiv koostanud pea igal aastal.

Suurejoonelisemateks näitusteks on olnud „„Meie Kodu“ 50“ (1999), „Õnnelik austraallaseks, olles samas ka eestlane“ (2003 valminud ja Adelaide'is, Canberras ning Sydneys välja pandud näituse keskmes oli rida esemeid ja trükiseid, sh. näiteks hõbesepade töid ja ka skautide-gaidide spordiriideid) ning eesti päevadeks korraldatud näitused (2010 Adelaide'is, 2012

Sydneys ja 2014 Melbourne'is)“. 2007.–2008. aastal eksponeeriti näitust „Õnnelik austraallaseks, olles samas ka eestlane“ immigratsiooni muuseumis ja Eesti Majas.

Tuntud Powerhouse Museum'is asus enam kui kaks aastat väljapanek „Our new home“. Üks viimati koostatud näitustest on seotud pagulasaagritega, „DP camp life 1945–1950“. Näitust tehakse nii vanemale põlvkonnale kui ka nende järeltulijaile, aga üha enam uustulijaile, kes teavad Eesti lähiajalugu napilt või on neil seni puudunud huvi kultuuripärandi vastu. Vestlustest Maie Barrow'ga selgus, et arhiivi asutaja Hugo Salasoo oli ennekõike raamatuhuviline, kelle raamatukogu oli väga hästi korrastatud, kuid H. Salasoo arhiivikogu oli kehvemini koostatud ja selle korrastamise käigus võib veel üllatusi välja tulla. Vt. näitustest lähemalt: <http://archives.eesti.org.au/naitused.php>.

Vera Nikolajeva Oinets Krasnojarskist tutvustas kohapealset näitusetegevust viimasel 25 aastal. 1995. aastal koostatud esimene näitus pärines kõneleja perekogust, peamiselt vanaema albumist, ja käsitles Eesti postkaarte. 2002. aastal esitleti näitust „Aken ja peegel“ külakogukondade suhtlemistavade. Juba viie aasta jooksul on avatuna püsinud näitus „Eesti lipu ajalugu“. 2010. aastal avati näitus „Eesti kaasaegne kunstitehtii“, mis sündis koostöös mitme Eesti asutusega. Väljapanek „Eesti maja“ haaras muinasjutulist tiktud maja kui eestluse ja eesti kultuuri kestmise sümbolit. 2016. aastal on käsil projektid „Seto pits“ ja „Eesti graafika antoloogia 20. ja 21. sajandil“. Oluline on ära märkida, et enamik Siberi eestlastest pole kunagi Eestis käinud, ent Siberis on elujõuline oma väike eesti maailm.

Alberta Eesti Seltsi esindaja Ain Dave Kiil andis põgusa ülevaate näitusetööst sealses eesti kogukonnas. Eesti asunduste ajalugu ulatub 1899. aastasse, tänaseks on eestlastest sisserännanute peamiseks keskusteks kujunenud Edmonton ja Calgary. Pärandi hoidmisele andis uue hoo president Lennart Meri visiit Albertasse 2000. aastal. Eesti aines asub Alberta provintsiarhiivis Edmontonis, arhiivi tegevus on jälgitav ka veebis: <https://hermis.alberta.ca>.

Alberta eestlaskonna ajaloost koostati 2013. aastal pannoonäitus, mis on asunud mitmes Eesti mäluasutuses ja ilmselt jätkab teekonda mööda Eestit edaspidigi.

Piret Noorhani kõneles Välis-Eesti Muuseumi ehk VEMU näitusetööst Torontos. Mitme aasta kogemus kinnitab tema sõnul, et õnnestunud reklaami ja hea õnne korral võib väikesest näitusest huvitada ka suur ja tunnustatud muuseum. Ränd- ja ühisnäitused on olnud peamised ainese eksponeerimise vormid VEMU-s. Viimase kuue aastaga on VEMU-s koostatud 25–30 näitust, see on üllatavalt suur arv mitte üksnes diasporaa, vaid kogu Eesti mäluasutuste võimekust silmas pidades. Suurepäraselt õnnestunud ja elavat vastukaja pakkus näiteks Eesti rahvariiete kollaažide rändnäitus, VEMU inimeste koostatud väljapanekutest tasub nimetada uue põlvkonna eestlaste identiteedi ülevaadet, mille tehniline teostus oli ülimalt lihtne, vastuvõtt ja huvi aga suur. Fotograaf Vello Muikmaa arhiivi jõudmisel VEMU-sse tulid ekspertidena Torontosse kohale Eha Komissarov ja Ellu Maar, teostatud näitusest ilmus käesoleval suvel ka trükis. Hiljutistest tegemistest väärrib toiduteemalise filmi kõrval mainimist väljapanek „Toit – eestluse varaait. Eestlaste toiduärid ja -tööstused Torontos“ 2014. aasta sügisel. Viimane, fotodel põhinev näitus oli pühendatud Balti Ülikooli 70. aastapäevale. 2017. aasta lõpuks valmib näitus eesti arhitektidest Kanadas.

Merike Kiipus Kirjandusmuuseumi esindajana andis teada, et muuseumis ei ole sobivat näituseruumi ja näitused on sageli üles ehitatud käepäraste vahenditega. Mitmed näitused on välja kasvanud kogumisaktsioonidest või pildistamiskampaaniatest, mõnigi idee sünnib käsikäes töötaja tähtpäevaga, näiteks sai just nii teoks hiljutine köiterestaureerimise väljapanek. Näituste teemavalik oleneb aastaajast või ka aasta tähtsündmustest, näiteks võib tuua muusika-aasta puhul sündinud väljapaneku ja nõukogudeaegsetele trükistele pühendatud näituse „Mööda maid ja meresid“ tänavaseks merikultuuri aastaks. Seni on jäänud ületamatuks 1987. aasta lõpus valminud Eesti lastekirjanduse näitus, mida käis ligi 60 päeva jooksul vaatamas enam kui 4000 inimest.

Arhivaar Liina Rebassoo tutvustas Rahvusarhiivi peagi valmivat püsinäitust arhiivi uues hoones Tartus. Vastses arhiivihoones avanevad sootuks uued võimalused ruumikasutuse võtmes, sedavõrd avarat pinda ei ole näitusteks arhiivis varem olnud. Uue püsiekspositsiooni teemavalik algas juba 2015. aasta kevadel. Aru-

telude keskmes oli läbiva motiivi valimine, valik langes Eesti Vabariigi sünni tähistamise kasuks ehk aastail 1917–1920. Inimesi võiks kõige paremini kõnetada narratiiv ja elulooline aines, sestap valiti näituse tööpealkirjaks „Inimene murranguaegadel“. Kirjalike allikate kõrval on kavas kasutada ka audiovisuaalseid lahendusi (mängud ja fotod puutekraanidel, filmikabiin). Ekspositsiooni idee on mitmetasandilises, s. t. murranguliste sündmuste telg koos kõrvaltvaataja pilguga, mis meie valikus on ühe tavalise inimese päevaraamat, kust peegeldub taluelu ja geopoliitiline ajastu tabamine. Lisaks ajaperioodi 1917–1920 sündmustele Eestis saab maailmas paralleelselt toimunud teada näituse tehnilisele disainile lisatud pisikestest vaateakendest ja näituseks rajatava labürinti välisküljel asuvatest fotoluukidest. Näituse avamise aeg jääb tõenäoliselt 2017. aasta esimestele kuudele.

Eesti arhiivikultuuri *grand old lady* Rootsist Mai Raud-Pähn tutvustas Rootsi Eestlaste Liidu toel koostatud näitust „Paadipõgenikud 1944“, mis valmis 2014. aastal, tähistades 70 aasta möödumist põgenemisest. Näituse keskmes asusid nelja paadi ja neis seilanute lood, oluline oli teadvustada põgenemise reaalsust, s. t. tormist merd ja hukkamisi. Üks traagilise teekonna läbi teinud paat oli nimega „Venus“, mille pardal oli ligi 850 inimest. Kuigi paat jõudis pärast vintsutusi kaldale, oli üks mees ennast maha lasknud ja kaks last lämbunud. Maabudes tuli põgenikel viibida 14 päeva karantiinis, mõni neist vajab ka pikemat järelevalvet. Näitus paigutati kümnele sirmile, neist igal rida unikaalseid fotosid. Kõik pealkirjad olid eesti ja rootsi keeles, tekstid aga peamiselt eesti keeles. Kokkuvõttes oli elegantselt lahendatud näitus igati õnnestunud, puudutades kohalikku eestlaskonda, nende järeלטulijaid ja külalisi.

Eesti kultuurielus küllap mastaapsem uus-ekspositsioon on valminud Eesti Rahva Muuseumi uues majas Tartus. Riina Reinvelt andis teada, et väljapanekus kasutatakse nii esemeid, dokumente ja fotosid kui ka uudseid interaktsioone, originaalseid audiovisuaalseid allikaid ja samuti spetsiaalselt selleks näituseks lavastatud filme. Püsinäituse teema on „Kohtumised“, mis laiub 126 meetri pikkusel alal ja peegeldab vahemikku kiviajast kaasajani. Kaasaegne osa näitusest kannab nimetust „Vabaduste aeg“, kus on erilise looga esemed, näiteks on eksponeeritud bürootool, millel mõeldi välja Skype. Püsinäituse ehk ajaraja kõrval saab uudistada ka üksikteemade näitusi, mida on kümme kond (taluelu ja talu ilu, paralleelilmad, rahvas ja riik,

linn, regilaul, oma ase, keelekatel, korralik toit jne.). Näitus on kolmkeelne, kuigi tähelepanelikult jälgitakse arenguid mõneski maailma paigas testitud võimaluse suunal, kus näituse küllastaja saab interaktiivsete lahenduste abil valida endale sobivaima ligi 40 keele seast. ERM ootab külalisi juba alates tänava septembri lõpust.

Sander Jürisson kõneles Okupatsioonide Muuseumi uuest kontseptsioonist ehk Vabamu nimest, milles võiks peegelduda idee okupatsioonidest ja vabadusest. Vabamu nimi oli kõne all juba nelja aasta eest ja see oli kõneleja sõnul Olga Kistler-Ritso enda soov. Kuigi muuseumi nimi muutub, jäävad näituse keskmesse endiselt okupatsioonid ja Nõukogude aja teadvustamine. Esindatud on kokku kuus teemat, neist viimane keskendub vabaduse valikutele. Kõnealune ekspositsiooni osa asub Vabaduse saalis, kus põhirõhk on vabaduse ja demokraatia toimimisel, see tähendab pingutamisel, mille kaudu igaüks võiks tunda oma panuse andmist vabaduse hoidmisesse. Uue näituse lõpetab memoriaal väikeses sisehoovis, mille on Vello Salo juba memoriaaliks pühitsenud. Muuseumi uus välja-panek peaks avanema 2018. aastal, hetkel käib rahakorjamine, iga annetus on oodatud.

Suvekooli lõpetuseks toimus mõttevahetus Eesti Vabariik 100 tähistamisest 2018. aastal. Välis-Eesti Muuseum VEMU plaanib koos kõigi Baltikumi kogukondadega korraldada suurejoonelise festivali 2018. aasta septembris. Järgmine *Baltic Heritage Network*'i konverents võiks toimuda 2018. aasta juunis vahetult enne jaanipäeva Tartus. Lähem info võrgustiku teemistest asub veebis endisel aadressil, ent uue kujunduse ja sisupuuga portaalis www.balther.net – head tutvumist ja infovahetust!

Birgit Kibal

Birgit Kibal

(1976), riigiarhivaari nõunik, Rahvusarhiiv,
Nooruse 3, 50411 Tartu,
[Birgit.kibal@ra.ee](mailto:birgit.kibal@ra.ee)